

TÓTH CSABA

A mi Sziklás Madonnánk teológiai megközelítése¹

„... csak nagyon kevés hiteles műve maradt ránk, s a körülötte felmerülő attribúciós és kronológiai kérdések a művészettörténet legkényesebb problémái közé tartoznak.”²

A Szépművészeti Múzeum *Madonna a gyermekkel és a kis Keresztelő Szent Jánossal* festményéről eddig már több szempontból és megközelítésből írtunk,³ ahol részben érintettük már annak teológiai értelmezéseit is, elsősorban a képen szereplő motívumok, szimbólumok kapcsán, melyeket most nem ismételünk meg.

Ezekben az írásokban azt próbáltuk bizonyítani, hogy Leonardónak a New York-i Metropolitan Múzeumban őrzött *Tanulmányok a Gyermek születéséhez* rajzvázlata a Szépművészeti Múzeum újárendezett állandó kiállítására került festményéhez készülhetett, és így a téma más rajzváltozatai, mint a *Gyermek imádása* (Windsor Könyvtár), az *Alaktanulmányok a királyok imádásához* (Bonnat Gyűjtemény) és a *Gyermek születését röpködő angyalok figyelik* (Velencei Akadémia) is e festmény előtanulmányainak tekinthetők.

Ezeket a rajzokat eddig a *Háromkirályok imádásához*⁴ és a *Sziklás Madonnához* kötötték, ezért datálták az 1480-as évek elejére, közepére azokat. A rajzok közös jellemzője az, hogy Mária térdre borul az előtte földön fekvő-, játszó gyermek/gyermekek előtt. Nem ismert, hogy miért redukálta le Leonardo a többalakos kompozíciót (Bonnat Gyűjtemény) három figurára (Mária, a gyermek Jézus és a kis Keresztelő Szent János), ha csak nem azért, mert a Bonnat Gyűjteményben őrzött rajz lehet a téma legelső felvetése, és amint erre már többször utaltunk, valószínűleg a *Szent Bernát oltár* megrendeléshez készült. Azonban a firenzei Palazzo Vecchio Priorok kápolnájába kerülő oltárkép esetében csak álló formátumú kompozícióban gondolkodhatott Leonardo, így a későbbi változatokon már túl kellett lépnie a Mária előtt adoráló ciszterci szerzetesközösség megjelenítésén (a csoportkompozíció ugyanis a *Háromkirályok imádása* mellett ekként is értelmezhető).

Így később a kompozíciót a függőleges képformának megfelelően már csak Mária, a gyermek Jézusra és a kis Keresztelő Szent Jánosra szűkítette, ahol Keresztelő Szent János⁵ a bernáti, világtól elvonuló, szigorú aszkézisre, egyszerűsége épülő monasztikus életmodellre (mint ennek az előképre) utal.

A Metropolitan Múzeum kompozíciós vázlatának jobb alsó sarkában egy vonalzóval kiserkesztett ábra is látható, ami ennek a jelenetnek geometrikus képlete. Az álló téglalap képmezőt egy függőleges tengely osztja ketté, melyet balról jobbra, egy pontba tartó két ferde egyenes metsz át. A Szépművészeti Múzeum festményén ez a találkozási pont a félköríves záródású kép azon pontja, ahol a háttérben lévő fatörzs függőlegese eléri a kép félköríves záródását az életfa a menny boltívével). A füg-

gőleges tengelyen megerősített három pont pedig alulról felfelé haladva, a két vörös barátságfűt jelöli (ami a két gyermek vértanúságának szimbóluma),⁶ Mária arca, és a mögötte lévő szikla (Péter=szikla), mindkettő a keresztséget és megváltást kiszolgáltató anyaszentegyházra utal.⁷ A balról jobbra tartó két ferde vonal Mária és a gyermek Jézus kezének irányát adja ki, melyek a Mária mögötti fa (életfa) irányába vezetnek a szemet,⁸ a gyermek Jézusé oda, Máriáé pedig tőle vissza. Tehát e kis geometrikus ábra egyben a festmény teológiai vázát is adja.⁹

Leonardo első firenzei korszaka koherens egységet alkot, a két *Angyali üdvözlés*, a *Szekfűs Madonna* és *Benois Madonna*,¹⁰ a *Háromkirályok imádása*, (a budapesti festmény is), mind összefügg a *Szeplőtelen fogantatás* tanával, amit 1476-ban hirdetett ki IV. Szixtusz pápa bullája.¹¹

A Szeplőtelen fogantatás teológiáját közvetve épp Szent Bernát alapozta meg a nyugati egyházban¹². Mivel egy korábbi tanulmányunkban elég részletesen foglalkoztunk ezzel,¹³ most Mária közvetítő, közbenjáró szerepét¹⁴ vizsgáljuk meg Bernátnál, hogy ezáltal is kimélyítsük a Szépművészeti Múzeum festményének jelentéstarományát. Az idézett részekben kurzívval szedtük a festmény és bernáti gondolatok közti hasonlóságokat.

Clairvauxi Szent Bernát Szent Ágostontól sajátította el „a Mária-tisztelet áhítatát”¹⁵. „És, hogy röviden befejezzem róla, érette, miatta készült az egész Szentírás; miatta lett a világ, ő az Isten kegyelmével teljes, általa nyert az ember megváltást, általa lett az Isten Igéje testté, az Isten alázatossá, az ember fölségessé.”¹⁶

Oly nagy volt köztük a szellemi rokonság, hogy az alábbi Mária imádságot sokáig Ágostonnak tulajdonították, holott Bernáthoz kötik ma a szerzőséget: „Emlékezzél, ó legkedvesebb Szűzanya, Mária, hogy sohasem lehetett hallani, hogy te bárkit is gyámoltalanul magára hagyta volna, aki pártfogásodat kérte és segísédért könyörgött.”¹⁷

„A Szűz szépsége foglyul ejtett, azé, akit mindig szerettem... Ő az én egyetlen szerelmem, őt keresem, őt kívánom látni, ő az én barátnőm és drága reménységem.”¹⁸

„Mária ugyanis a te Közvetítőd. Általa kapod Isten irgalmasságát. Őáltala fogadhatod az Úr Jézust a te házádba. Közvetítőre van szükség a Közvetítőhöz, és nem alkalmasabb erre senki Máriánál.”¹⁹ „Ezért esedeznek az egész világon, *térded elé borulva*. Méltán, mikor a Te ajkadtól függ a nyomorultak vigasztalása, a foglyok szabadulása, az elítéltek fölmentése, és az egész világ üdvössége. Ő Úrnőm, mond ki a szót! Erre vár a föld, a pokol és a mennyország. Maga a mindenség Ura és Királya is kívánja válaszat, hiszen ettől tette függővé a világ üdvösségét.”²⁰ „Általa nyerj bebocsátást a Fiú színe elé, a kegyelem ez áldott Megnyerője által, az Élet Szülője, az Üdvösség Anyja által. *Mária sértetlensége* mentse Szent Fia előtt romlottságod vétékét. *Mária alázata* nyerje el a te emberi gögöd vétkének bocsánatát. *Szeretetének nagysága* borítsa be bűneid sokaságát, és dicsőséges termékenysége termékenyítse meg érdemeidet. Mária, az Úrnő, a Közbenjáró és Szószóló, engesztelje meg Szent Fiát neked, Szent Fiának ajánljon téged, Szent Fiának mutasson be téged! Az áldott Szűz eszközölje ki számodra a kegyelem által, melyet kapott; kiváltsága által, melyet

érdemelt; az irgalom által, melyet szült: hogy aki Átala emberi gyöngeséged és nyomorúságod részese lett, közbenjárására dicsősége és boldogsága részesevé is tegyen... Fontold meg tehát mélyen: milyen odaadó szeretettel kell Máriát tisztelned, annak akarata szerint, *ki minden jó teljességét Máriának adta*. Tudatában kell lenned, *ha van remény, kegyelem és üdvösség számodra, az mind Mária által árad beléd... Tiszteld Máriát egész lelkedből, érzelmeid bensőségével, és teljes odaadással*, Ő akarja így, mert Mária által akar mindent neked adni. Miattad akarja így. *Mária mindenben gondoskodik rólad*, nyomorultról. Vigasztal reszkető félelemben, ébresztgeti benned a hitet, erősíti a reményt, elúzi a bizalmatlanságot, felemel a kishitűségből.²¹ „A Szent Szűz égbevezető létra a bűnösök számára... Mária mindenkinek mindene lett. Kiaradó szeretetével adósává tette a bölcseket és az oktanokat egyaránt. *Mindenki előtt megnyitja az irgalom ölet*, hogy teljességéből mindenki erőt merítsen.”²²

„És miként a Nap megkülönböztetés nélkül felkel jók és gonoszok fölött, Mária sem kutat hosszan az érdemek után. Mindenki számára megkérlhetőnek, mindenki számára a legkegyesebbnek mutatja magát. *Mindenki szükségén ajándékozó szeretettel könyörül*. Minden fogyatékoságot és gyarlóságot, vagy romlottságot a *lába elé tesz*. *Egészen rendkívüli nagyságával minden más teremtményt felülmúl, és messze túlhalad... Öleld át a Szent Szűz lábnyomát! Ájtatos imádsággal borulj le színe előtt*. Tartsd szorosan, ne engedd el, amíg meg nem áld: mert Mária hatalmas! Ő a nap és a hold között álló Asszony, aki *Krisztus és az Egyház közt áll*. Barátságban áll Krisztussal, benső kapcsolatban lehet Vele, nagy kegyelmet talál Nála!”²³

„Fölsége újra felépíti a *mennyei várost*. Mélysége megváltást szerez azoknak, akik a sötétségben, a halál árnyékában vannak. (Zsolt 106,10) Általad megtelt a mennyország, kiürül a pokol tornáca. A *mennyei Jeruzsálem* romjai újraépültek, a nyomorúságban tévelygők elvesztett életét visszaadtad. A leghatalmasabb és legjóságosabb szeretet túlárad a részvét érzelmeitől és a segítség eredményétől egyaránt: egyformán gazdag mindkettőben. Ehhez a *forráshoz* siessen tehát szomjazó lelkünk. Az irgalmasságnak ehhez a *hegyéhez* meneküljön nyomorúságunk, minden aggodalmával. Ó, áldott Szűz, legalább távolból követünk Téged! Most azután, kegyességed dolga, hogy a kegyelmet Istennél, melyet találtál, megismertesd a világgal. Azáltal, hogy szent közbenjárásoddal a bűnösöknek bocsánatot, a betegeknek gyógyulást, a veszélyben forgóknak segítséget és szabadulást nyersz.”²⁴

„Mint minden idők nagy eseményére, Máriára tekintenek, kik a mennyben, kik a pokol tornácán lagnak, akik most a földön élnek. Azok, akik a mennyben vannak, hogy pótolják a veszteséget. Akik a pokol tornácán vannak, hogy megszabaduljanak. Akik a most élők előtt jártak, hogy hűséges próféták lehessenek. Kik utánuk jönnek, hogy megdicsőüljenek. Valóban boldognak hirdeti Máriát minden nemzedék. (Lk 1,48) Minden nemzedék, Isten Szülője, Világ Királynője, mennynek Királynője, nemzedék a mennyben, nemzedék a földön. Mária minden nemzedéknek a Dicsőséget szülte. Benne az angyalok örömet, az igazak kegyelmet, a bűnösök bocsánatot nyertek mindörökké. Méltán tekint Máriára minden teremtmény szeme, mert Benne, *Átala és Belőle a Mindenható jóságos keze megújítja, amit egykor teremtett*.”²⁵ „Az Úr

akarta, hogy semmink se legyen, ami *Mária kezén* ne ment volna keresztül. S ugyanígy: ez az *Ő* akarata, hogy egészen *Márián keresztül legyünk az Ővéi.*²⁶

„Ha bűneid nagysága zavarba ejt: ha szíved nyomorúsága szégyenpírt von arcodra; ha az utolsó ítélettől való félelem megrettent; ha attól tartasz, hogy alámerülsz a gyász és vigasztalanság örvényében, gondolj Máriára. A veszedelmek, aggodalmak s kétségek között gondolj Máriára, hívd segítségül Máriát. Az ő neve ne távozzék el ajkadról, ne távozzék szívedből! Hogy az ő közbenjárását kiérdemelhesd, ne mulasztd el, hogy utánozd az ő életét! Ha őt követed, nem jutsz tévutakra; ha hozzá folyamodol, nem kell elcsüggedned; *ha rá gondolsz, nem fogsz eltévelyedni.* Ha ő támogat, nem esel el; ha ő oltalmaz, nincs okod félelemre; ha ő kegyes hozzád, szerencsésen célhoz jutsz, és akkor magad fogod tapasztalni mennyire igaz szó: a Szűznek neve *Mária* vala.”²⁷

„Dicsérjük a te szüzességedet, csodáljuk alázatodat, ám a te irgalmasságod minekünk, könyörületre szorulóknak, mégis csak jobban tetszik. *Az irgalmasságot bensősebben karoljuk át,* gyakran fontolgatjuk és sűrűbben hívjuk segítségül. Ez érdekelte ki a világ számára a megújulást, ez biztosította minden ember számára az üdvösséget. Ki tudná felmérni, óh, áldott Asszony, *a te irgalmad hosszúságát és szélességét és mélységét?* Ehhez a forráshoz siessen oda a mi szomjazó lelkünk; *az irgalmasságnak ezen hegyéhez* meneküljön bizalommal a mi nyomorúságunk!”²⁸ „Ó, Mária, az összes asszonyok között te vagy az egyetlen, akiben az Üdvözítő nyughelyet talált, és öledbe tette le mérhetetlen kincseit. Ezért *az egész világ Isten templomának* tekinti tisztaságos méhedet, amelyben elkezdődött a világ üdvössége. Ott kezdődött Isten és az ember kiengesztelődése. Te vagy a *bezárt kert,* ó Isten Anyja, ahova bűn be nem léphetett, hogy leszakítsa *virágaidat.* Te vagy a *szépséges kert,* melybe Isten elültette az Egyházat ékesítő virágokat mind, többek között az alázatosság violáját, a tisztaság liliumát és a szeretet rózsáját. Kihez tudnálak hasonlítani téged, ó kegyelmes és szépséges Anya? Te vagy Isten *Paradicsomkertje.* Belőled fakad az *élő víz forrása,* mely *megöntözi az egész földet.* Ó, mennyi jót tettél a világnak azzal, hogy kiérdemelted, hogy az *üdvösség ilyen patakja légy.*”²⁹

„Legyen gondod reá, hogy Máriának ajánld, akármit adsz, hogy a hála ugyanazon az úton jusson el a kegyelmek osztogatójához, amelyen ezek hozzád érkeztek. Isten megteheti, hogy ezen kegyelmi csatorna nélkül is, tetszése szerint, osztogassa az ő égi ajándékait. De segítséget akar nyújtani neked. Szolgáltasd tehát azt a keveset, amit felajánlani kívánsz *Mária kedves s tisztelettel övezett kezeibe* s azok közvetítésével ajánld fel, ha visszautasításban nem akarsz részesülni... A te segítségeddel járulhatunk a Fiú színe elé, te *áldott közvetítője a kegyelemnek,* megújítója az életnek, *anyja az üdvösségnek,* hogy az, aki általad szállott le hozzánk, általad vegyen föl bennünket az ő hajlékaiba. A te szeplőteleniséged mentse ki nála a mi vétkes romlottságunkat, a te Isten előtt kedves alázatod eszközöljön ki elnézést a mi kevélységünk számára, a te szereteted teljessége takarja el a mi bűneink sokaságát s a te dicsőséges termékenységéged tegye gazdaggá érdemekben a mi életünket: Ūrnőnk, közbenjárónk, szószólónk, békíts ki minket Fiaddal, ajánl minket Fiadnak, mutass be minket Fiadnak!

Óh, áldott Asszony, eszközöld ki számunkra a kegyelem által, amelyet találtál, a kiváltság által, melyet kiérdemeltél, az irgalmasság által, melyt szültél, hogy a te közbenjárásod által az tegyen bennünket részévé az ő dicsőségének s boldogságának, aki lealázkodott, hogy a te közvetítéssel megossa a mi gyengeségünket, s nyomorúságunkat...”³⁰

„Ne beszéljen a te irgalmasságodról az, ó boldogságos szent Szűz, ki azt állítja, hogy segítségért könyörgött hozzád és nem hallgattad meg... Neve sohase hiányozzék ajkadról, sohase távozzék szívedből. Ha őt követed, nem tévedsz, ha őt hívod segítségül, nem fogsz kétségbeesni, ha őrá gondolsz, nem követsz el ballépést. Ha ő tart, nem esel el, ha ő támogat, nem kell félned, ha ő vezet, nem fáradsz ki, ha *kegyes hozzád*, eléred célodat és így önmagadon tapasztalod majd, milyen jogosan mondatott: És a Szűz neve Mária.”³¹ „*Nem lehet kétség benne, hogy minden, amit Mária tiszteletére cselekszünk, a Fiú dicsőítésére szolgál*, és hogy az Anya tiszteletén nem ejtünk csorbát, ha a Fiút dicsőítjük... Ahol Mária van, ott van Isten szíve.”³²

Szent Bernátnak azonban néhány esztétikai vonatkozású megnyilvánulására is oda kell figyelni. Már csak azért is, mivel abban némi rokonságot lehet felfedezni Leonardóéval. Ilyen pl. az arany mellőzése. „Mondjátok meg szegények (mert nem törődöm a versemértéssel, csak az értelemmel), feleljetek, mondom, szegények, ha csakugyan szegények vagytok, mit keres az arany a szentélyben?”³³ Szent Bernát itt a szerzetesi templomok szentélyeinek indokolatlan díszítését rója fel Guillelmus apáthoz írt levelében. Más indokkal, de ugyanennyire idegenkedett Leonardo az arany háttértől, szerinte a kép magasztosságát fenséges hatását festői eszközökkel, nem arany háttérrel kell kifejeznie a festőnek. Szent Bernát esztétikája erkölcsi alapú, Leonardóé inkább esztétikai és mesterségbeli alapú, a puritánságra való törekvésben azonban megegyezők.

Bernát Mária-rajongása kortársára, III. Ince pápára is hatott: „Ki hívta őt segítségül úgy, hogy nem talált meghallgatásra? És ki imádkozott hozzád úgy, hogy nem hallgattad meg és nem segítettél? Elveszett-e valaha is valaki, aki hozzád menekült?”³⁴

A következő században Szent Ferenc és Szent Bonaventúra is Bernát nyomdokain jár: „Üdvözlégy szentséges Asszonyunk, legszentebb királyné, Istennek Anyja, Mária, ki örökké szűz vagy, kit kiválasztott a szentséges mennybéli Atya, akit *megszentelt az ő szerelmes szent Fiával* és a Vigasztaló Szentlélekkel, akiben minden kegyelemnek telje és minden jó volt és megvan. Üdvözlégy te, az ő palotája. Üdvözlégy te, az ő lakóhelye. Üdvözlégy te, az ő háza, üdvözlégy, az ő ruházata. Légy üdvözölve te, az ő szolgálója. Üdvözlégy, az ő anyja és mindnyájan ti szent erények, amelyek a Szentlélek kegyelme és megvilágosítása által a hívek szívébe behatoltok, hogy a hitetleneket Isten számára hívökké tegyétek.”³⁵

„Egészen szép vagy, barátnóm. Egészen, mert testben-lélekben egyaránt legszebb volt, olyannyira, hogy hozzá hasonló sohasem volt”³⁶. „...dicsőséges Királynőnk, Urunk Anyját mindenkor a legnagyobb tisztelet érzelmeivel övezd. Minden szükségben, veszedelmedben és szorongatásodban hozzá, a legbiztosabb menedékhez fordulj, az ő *védelmének oltalmát* ostromold. S hogy őt közbenjáródnak meg-

nyerd, a legnagyobb áhítattal s biztonsággal *tedd az Irgalmasság Anyjának kezébe* ügyedet, és naponta igyekezz különös és kiváló tiszteletedet bebizonyítani. Hogy pedig áhítatodat elfogadja, és tiszteletedet kedvesen vegye, összes lelki és testi igyekezetteddel kísérel meg alázatosságának és szelídségének nyomán követni.³⁷ „Árvák Anyja vagy! Az árvák nem mások, mint a szegény bűnösök, akik elveszítették Istent, az ő atyjukat!”³⁸ „Mária az, akinél nagyobbat e földön Isten sem alkothatna. Isten teremthetne nagyobb világot s nagyobb eget, de nagyobb anyát, mint Isten-anyát, ő maga sem teremthetne.”³⁹

A Szűz Mária tisztelet azonban még Leonardo korában is csodálatosan virágzott Európában,⁴⁰ a Szeplőtelen fogantatásnak (Immaculata) azonban még nem alakult ki az ikonográfiai képtípusa, így mind a *Sziklás Madonna*, mind a budapesti festmény a maga módján utalhatott rá, „minden kegyelmek közvetítőjére.”⁴¹

Az alábbiakban Kempis Tamásnak, a lelki élet legjelentősebb XV. századi mesterének mariológiájába tekintünk be. Itt is dőlt betűvel szedtük a festménnyel rokon gondolati tartalmakat.

„Édességes Szűz Mária, engem semmiképp sem illet, hogy dicsőségedet, *szépségedet* és nagyságodat szemléljem, mert én por vagyok és hamu, sőt hitványabb a pornál és hamunál, mivel bűnös vagyok és minden rosszra nagyon hajlandó. Te pedig *fenségesebb vagy az égnél, lábad alatt a világ*; és Fiad dicsősége miatt minden tiszteletre méltó vagy. De te *minden elképzelést meghaladó, kimondhatatlan jóságod* érzületemet mégis gyakran magadhoz vonzza és édesgeti, mert te vagy az elhagyottak vigasztalója, és szívesen segítesz a szegény bűnösökön.”⁴²

„Aki ugyanis eléd járul, annak a *legnagyobb tisztelettel és alázatossággal kell közelednie*, ugyanakkor jó reménységgel, föltéve, hogy a te irgalmas kegyességed magad elé bocsátja.”⁴³ „*Én vagyok az irgalmasság Anyja, a szeretettel és édességgel teljes*. Én vagyok a bűnösök lépcsője, a vétkesek reménye és bocsánata. Én vagyok a szomorúak vigasztalója és a szentek különleges öröme. Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik szerettek engem, és *teljetek vigasztalásaim kebléből, mert jóságos vagyok*, és irgalmas mindazokhoz, akik segítségül hívnak engem. Jöjjetek mind, igazak és bűnösök, és én kérni fogom értetek az Atyát, kérni fogom a Fiút is, hogy engesztelődjön meg irántatok a Szentlélek által. Mindenkit hívok, mindenkit várok, *óhajtom, hogy mindenki hozzám jöjjön*, senki bűnöst nem vetek meg, hanem a bűnbánó bűnösnek Isten angyalaival együtt nagy szeretettel örülök az égben, mert *nem megy veszendőbe az én Fiam világért kiontott drága vére...* Térjete meg és jöjjetek, tartsatok bűnbánatot, és én megbocsátást szerzek számotokra. Íme, én ott állok az ég és föld, Isten és bűnös között, és könyörgéseimmel elérem, hogy nem vész el ez a világ... Én ugyanis megkönyörülök minden nyomorulton, és minden hívőnek jóságos szószólója vagyok.”⁴⁴

„Boldog a te isteni kebled, Mária, melynek édességes vigasztaló teje soha nem apad el. Mert aki egykor szeretett Fiadat áradó jósággal szoptattad, nem tudta megtagadni a veled-született irgalmasságot attól, aki kéri tőled, hanem gyakran nyújt szíves kegyelmet annak is, aki sokban vétett. Ó, *legjóságosabb Anya, aki a legnagyobb vagy az irgalmasságban és a szeretetben*. Ó, páratlan Szűz, mindenki számára szeretetre és

tiszteletre méltó. Ó páratlan Anya, tőled született Isten Fia! De te az egész kereszténységnek összességében, és külön-külön mindenkinek lelki és különleges anyja vagy. Ó, szűzek Szüze, világ Királynője, és angyalok Úrnője, vonj magad után engem, nehogy bűneim súlya alatt fekvé maradjak. Üdvözítő harmatként áraszd kegyelmed az égből, Szolgáló, hogy valóban érezhessem: *te vagy a kegyelem Anyja és az irgalmasság nyitott forrása... Én vagyok a szép szeretet, a tisztaság és szent félelem, a jóságos közbenjárás és édességes vigasztalás Anyja... Én vagyok Mária, Jézus Anyja, és ez a nevem megmarad örökre.*⁴⁵

„Mária édes neve bizalmat önt azokba, akik emlegetik, és segítségül hívják. Ő pedig kész arra, hogy jó szót szóljon Fiához, Jézushoz a szorongatott és nyomorúságot szenvedő lélekért. Mert ha Mária az égben naponta nem imádkozna a szentekkel együtt a világért, hogyan állhatna még fönn a világ, mely annyi bűnnel bántja meg Istent és oly kevésé javul? Tehát Máriát Krisztus minden hívőjének segítségül kell hívnia, igazaknak és bűnösöknek; és főként a szerzeteseknek és az ájtatos lelkeknek, akik *megtartják a megtartóztatás ígését és semmit sem akarnak tenni a világgal együtt.*”⁴⁶

„Bármit akarsz birtokolni, alázatosan kérjed a Boldogságos Szűz Mária keze által, mert az ő dicsőséges érdemei megsegítik a tisztító tűzben lévőket és a földön élőket. Nagy kegyelem az ő nagy dicsősége Üdvözítőjében, Jézusban, az ég összes szentje fölött. De mindez mindannyiunknak javára van, akik még a világban élünk. Tehát bizonyossággal bízd magad az ő hűségére, akinek imádságait Isten elfogadja; de ne kérj, és ne keress mást, csak azt, ami neki és az ő szeretett Fiának tetszik, és üdvösséged javára van, úgy, ahogy azt ők jobban tudják.”⁴⁷

„Áldalak, dicsérlek és dicsőítelek téged, Istennek szent Anyja, Szűz Mária, mindazokért a javakért és ajándékokért, melyekkel Isten elhalmozott téged, számtalan ére nyedért, és azokért a nagy kegyelmi kiváltságokért, amelyekkel az összes szentet felülmúltad a földön azzal, hogy Isten anyja lehettél, és Isten tőled testet öltött Igéjét méhedben hordozhattad, *boldog karjaiddal fölemelhetted, átölelhetted* és ringathattad. Áldalak és dicsérlek és tisztellek téged, Isten kiválasztott Anyja és Isten alázatos szolgálóleánya, mindazért a szeretetteljes szolgálatodért és segítségédért, amit Fiának, Krisztusnak testben nyújtottál; az üldöztetésekért, a szegénységért, a fáradozásokért és munkáért, melyeket vele együtt *szelíden viseltél.*

Áldalak, dicsérlek és magasztallak téged, nagyságos Mária, az örök Király Anyja és Leánya, azokért az édes beszélgetésekért, melyeket az édes Jézussal oly gyakran folytattál, az Ő szájáról hallott és bölcsen meghallgatott isteni beszédekért, melyeket tiszta szívedben gyorsan elrejtettél, és édesen el-eligondolkodtál rajtuk; a nagyszerű vigasztalásokért, melyeket tőle nagyon gyakran kaptál; a kimondhatatlan örömekért és isteni ujjongásaidért az ő jelenléte miatt, melyeket a Szentlélek sugalmazó kegyelme ébresztett benned, és hosszan és vágyakozva őrizted a szívedben.

Áldalak, dicsérlek és magasztallak téged, tisztelendő Úrnőm, szentséges Szűz Mária, Isten és az angyalok előtt oly kedves tisztaságos és szentséges életédért, melyet hosszú időn át nagy szegénységben és csöndben éltél Jézussal együtt, különféle bajok-

tól és nehézségektől próbára téve. Krisztus minden hívőjének, az egész küzdő egyháznak az odaadó követés példáját hagyta a világ végezetéig. Áldalak, dicsérek és magasztallak téged, Isten jóságos és odaadó anyja, Mária, minden ájtatossági gyakorlatodért és szent elmélkedéseidért, melyet Isten törvényéről éjjel és nappal folytattál; buzgó imádságaidért, könnyeidért és böjtöléseidért, melyeket a bűnösök megtéréséért és az igazak állhatatosságáért oly állhatatosan ajánlottál Istennek; mélységes együttérzésedért a szegényekkel és betegekkel, a kísértésben lévőkkel és szorongatotakkal, a szomjazókkal, miközben az emberi nem üdvösségére vágytál, melyről tudtad, hogy Fiad keserves halála fogja megvalósítani.”⁴⁸

A Szűz Mária iránti rajongó tiszteletben Bernát „jó utódja”⁴⁹ a XVIII. században Liguori Szent Alfonz volt. „Egy másik malasztforrás számunkra asszonyunk Szűz Mária szeplőtelen szíve. Ez a szív anyaszív, gazdag szív, szent Bernát szerint oly gazdag malasztokban, oly bőves áldásokban, hogy nincs ember a földnek kerekségén, kinek nem jutna része benne. 'Az ő bőségéből mindnyájan részesülünk.’”⁵⁰ „Szent Bernát mondja, hogy nekünk van egy másik forrásunk is, Anyánk, a Boldogságos Szűz, aki javakban és kegyelmekben oly gazdag, hogy nincs ember a földön, aki nem részesedne belőle. Az ő teljességéből merítettünk mindnyájan... Szeplőtelen Szent Szűz és anyám, Mária, aki az én Üdvözítőm anyja, a világ királynője, a bűnösök szószólója, reménye és menedéke vagy... Szeretlek, szeretetreméltó Úrnőm, s az irántad való szerelemből ígérem, hogy mindig neked akarok szolgálni, és amennyire képes vagyok, másokban is föl akarom ébreszteni szerelmedet. Beléd vetem minden reményemet, rád bízom egész üdvösségemet; fogadj szolgáddá és boríts be palástoddal, irgalmasság Anyja! És mert Istennel együtt oly hatalmas vagy, szabadíts meg minden kísértéstől; vagy legalábbis szerezd meg nekem az erőt, hogy halálomig le tudjam azokat győzni... El ne hagyj mindaddig, míg csak nem látsz az üdvözültek között az égben, hogy áldjalak téged és énekeljem a te irgalmasságodat az örökkévalóságon át... Úrnők, Szent Bernát így nevezett téged: Raptix cordium, 'szívek elrablója.' Azt mondja, körül-jársz és szépségeddel és jósággal elrablod a szíveket; kérlek, rabold el az én szívemet is, akaratomat is: egészen neked adom, ajánld fel sajátodéval együtt Istennek.”⁵¹

A XIX. században John Henry Newman bíboros Mária-tiszteletére kell még odafigyelnünk. „Máriát a mennyország kapujának mondjuk, mert az Úr által jött a mennyből a földre... Üdvözítőnk és Megváltónk tőle testesült meg és lett Fiává; sőt, mi több, része van a megváltás művében; az Ige éppannyira betöltötte lelkét és akarátát, mint testét... Milyen adományainak kellett lennie annak, aki arra lett kiválasztva, hogy az egyedüli közvetlen földi rokona legyen az Isten Fiának, az egyedüli, akit tisztelni, akire feltekinteni természetből fogva kötelezve volt; az egyedüli, aki hivatva volt *napról napra nevelésére* és oktatására, amint bölcsességben és korban növekedett... Az Egyház gyermekei szemében teljesen világos volt, hogy Mária dicsőítésének indoka Jézus, Máriát Jézusért tiszteljük oly rendkívüli módon. Illet hozzá, hogy mint teremtmény, mint köztük első helyen álló, tisztséget töltsön be, illetőleg szolgálatot teljesítsen a többiekért... Ha idegenekben kedvezőtlen érzéseket kelt rólunk, hogy templomainkban a Szűzanya képeit látják, amelyek körül a nép töme-

Ahol az ember Istenre rátalál

gesen csoportosul, akkor megfélelmeznek arról, hogy jelen van ott a szent falak között valami, ami végtelenül magasztosabb és oly tiszteletet kíván meg és kap tőlünk, amely teljesen különbözik minden Mária tiszteletére végzett ájtatosságtól... ha Európára tekintünk, nagy egészében azt látjuk, hogy éppen azok a nemzetek és országok vesztették el hitüket Krisztus istenségében, amelyek az Anyja iránti áhítatot elhagyták, és másrészt azok, amelyek a legjobban buzgólkodtak tiszteletében, megőrizték a hitet.”⁵²

Pio atya, a múlt század legnagyobb misztikusa mindennap elmondott egy saját imát Máriához⁵³: „Istennek Szent Anyja, a kegyelmek égi tárháza, énnekem is a jó Anyám, Mária! Ó, örök Atya Leánya, hatalmának birtokosa, esedezve kérek, szánj meg engem, és részesíts azokban a kegyelmekben, amelyeket oly lángoló hévvel kérek! Szentséges Szűz Mária, az isteni kegyelmek könyörületos osztogatója, az emberré lett Ige Anyja, a bölcsesség széke, tekintsd nagy fájdalomat, és részesíts azokban a kegyelmekben, amelyekre a legnagyobb szükségem van!”⁵⁴ „Lelkem egyszerre úgy érezte, hogy egy felsőbb erő egy tágas szobába röpítette, amely a legvilágosabb fényben szikrázott. Egy drágakövekkel kirakott trónon ritka szépségű hölgyet láttam: a legszentebb Szűz volt az, ölében a Gyermekekkel, akinek tartása fenséges, arca pedig a napnál ragyogóbb volt.”⁵⁵ „A legszentebb Szűz tartson meg minket a kereszt, a szenvedések és a fájdalom szeretetében! Ő, aki teljes tökéletességében és komolyságában már akkor élte az evangéliumot, amikor azt még le sem jegyezték, vegyen minket rá és adjon nekünk lendületet, hogy azonnal követni tudjuk Őt... A kiválasztott lelkekkel együtt törekedjünk arra, hogy mindig a mi áldott Égi Édesanyánk mögött haladjunk a közelében maradván: hiszen nincs más út, amely az életre vezet, csak az, amelyet a mi Édesanyánk bejárt előttünk. Mi, akik szeretnénk elérni a végső célt, ne térjünk le erről az útról... Ő, aki bűn nélkül jött erre a világra, szerezze meg nekünk Fiától azt a kegyelmet, hogy bűn nélkül távozhassunk innen!”⁵⁶

Végül vizsgáljuk meg Szent Bernát korokon átívelő, máig ható mariológiáját Hans Urs von Balthasar egyik utolsó, már csak halála után megjelent művében, ahol a gyermekség felől közelíti meg Máriát⁵⁷. Ezúttal is kurziváltuk a festménnyel közös áthalalásos analógiákat.

„Mária Isten szolgáló életének első pillanatától az engedelmisség teljességében, akaratának egészével adta vissza Istennek azt, amit kapott, úgy ahogy Ábrahámnak kellett az isteni ígélet fiát Istennek felajánlania. Nem sok időnek kellett eltelnie, hogy ezeket a szavakat hallja: 'lelketed tőr járja át', ezek a szavak fogják az ő Isten iránti engedelmisségét a jövő eseményeinek elfogadására fölkészíteni. Sem a Fiú, sem az anya nem biztos, hogy előre bírják a kereszttényét, az Istentől való elhagyatottságot (amely az anyánál is jelentkezik: 'íme a Fiad'), viszont kettős 'igenüket' kimondták arra a teljes elválásra, amely a kezdettől fogva pecsételte meg eredeti egységüket.”⁵⁸ „Mária élete első pillanattól egészen az Istennek lett szentelve, továbbá életének minden pillanatában 'folt nélkül szent' maradt akkor is, amikor Őt Isten az Ő örök megváltó tervében minden ember számára kiválasztotta (Ef 1,4). Egyedül Őt, mert ebben a tervben neki egy egészen rendkívüli hely jutott: hozzá kellett járulnia a Megteste-

süléshez a megváltás érdekében... Máriának emberi példaképpé is kellett válnia. De nem tudott volna ilyené válni akkor, ha a Szentlélek tanítása által nem ismerte volna az örök Isten Fiát magától az Atyától... *Mária bárki másnál jobban be lett vezetve a gyermekség minden titkába*, és ami a leghihetlenebb, ugyanakkor lényeges, hogy testi és lelki érettsége ellenére *ebből az Istengyermekségből nem tudott kinőni*... Isten kegyelmének vezetése alatt, mint gyermek, gyümölcsöző anya, és mint anya változatlanul gyermek maradt. *Kellett azonban, hogy Mária látókörében előzetesen már jelen legyen, hogy egy nap Fia keresztjének lábához lesz rendelve, és az Egyház Anyjaként* ('íme a te Fiad'), *az Egyház archetípusaként is ugyanazokat a gyermeki vonásokat kell hordoznia*, mint a kezdetben, olyanokat, amelyek nélkül nem tudná a keresztényeket – a szentségeken és Isten tanításán keresztül – Isten gyermekeivé formálni.⁵⁹

„Minden azzal a fiatal lánnyal kezdődött, akinek az angyal elhozta az isteni üzenetet, és akit a 'Magasságbeli anyjaként' nevez meg. Mária megérti ekkor, hogy a Magasságbelinek öröktől fogva Fia van, és hogy ez a Fiú az ő méhét választja ki lakásul.”⁶⁰ „Egyrésztől Mária az új hitnek tiszta példaképe lesz, másrésztől, a legyőzött régibe visszaállított új testi eredetnek a képviselője.”⁶¹

„Szokás Mária részvételét a megváltásban a Fiúnak az Atyától való szükségszerű elválásában, a szenvedésében, csak az ő fiatal anyasága miatt neki tulajdonítani. S ez teljesen igaz is, de ugyanakkor emlékeztetni kell arra, hogy *Máriának ez az egyedüli megkülönböztetése az ő Istengyermeki állapotában alapozódik meg*, abban a gyermekében, amelynek ősképe ugyanakkor az örök gyermekség Fiúi valójában rejlik.”⁶²

„Amikor a keresztények Márián keresztül Jézushoz imádkoznak, szükségszerűen kell, hogy *engedjék magukat bevezetni Mária példáján keresztül a Fiú egyszeri gyermekségébe*... *Mária nemcsak az Egyház anyai archetípusa*, aki miután világra szülte az Egyház fejét, életet ad a test többi tagjának is (ApCsel 12,17), s ennek mindig anyja marad, *Ő az Egyház tagjainak is archetípusa, aki annak minden tagjában az Atya istengyermekségéből részesedik* Krisztus szavain és szentségein keresztül. Ebben a Máriás egyházban minden keresztjét felvevő és Krisztust követő, ill. minden papi és laikus hivatás szolgálata végül is a gyermekségnek e mindent felülmúló kegyelme mögé sorolódik be.”⁶³

„*Az anya és általa hordozott gyermeke között <<őseredeti azonosság>> van*... *A gyermek szoptatásával szinte ismétlődik az a kapcsolat, amely az anyaméhben őket egyesítette, és ez az egység tovább tart abban a szerelemben, amely az anya arcáról a gyermeke felé küldött mosolyban felsejlik*...”⁶⁴

„Képek, mint a szoptató anya, alvó gyermek anyja kebelén vagy *anyjával játszó gyermek*, vagy a gyermekének tárgyát – virágot, gyümölcsöt – nyújtó anya, képek, amelyekben az anya gyermekét simogatja, vagy az anya kebléről úgy tetszik, mintha a kisgyermek trónról hajolna előre: a háromkirályok vagy a *kis unokatestvére, János felé*. Mindezt lehet ábrázolni kegyes vonásokkal, vagy éppen a legprofánabb formákkal – amelyről még a legszigorúbb ikonok sem tudnak lemondani – szüntelenül megmarad az utalás arra az igazi gyermekségre 'aki hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett, a bűntől azonban ment maradt' (Zsid 4,15).”⁶⁵

„Így lett kiválasztva mindenki közül a gyermek Mária, hogy anyja legyen az örök Atya gyermekének, hogy értelmet adjon a történelemnek, amely Ádámtól Ábrahámig egészen őhozá ér el, s szintén az ő küldetése, hogy ennek teljes kiengesztelődéséig részt vegyen Fia művében.”⁶⁶

Hans Urs von Balthasar mariológiája szinte már az angyalok szárnyalásával emelkedik fel a földről, akár csak Szent Alfonz és Szent Bernáté, ebben hasonlítanak Leonardo egyedülállóan éterikus és magasztos festészetére, aminek ezentúl a teológiai vonatkozásaira is figyelni kell, amit félezer éve elmulasztottunk.

XVI. Benedek pápa Hans Urs von Balthasarral teológiai kérdésekben nagyon hasonlóan gondolkodott.⁶⁷ „Lelki szempontból Mária az egész emberiség édesanyja, mivel a kereszten függő Jézus mindannyiunkért kiontotta a vérért, és a keresztről mindannyiunkat az ő anyai gondoskodására bízott.”⁶⁸ Szűz Mária testben és lélekben mennyei dicsőségbe emelkedett, és Istennel és Istenben ő a Menny és a Föld Királynője. Valóban olyan távol van tőlünk? Éppen az ellenkezője az igaz. Pontosan azért, mert Istennel és Istenben van, nagyon közel van minden egyes emberhez. Amíg ezen a Földön élt, csak néhány emberhez lehetett közel. Istenben, aki közel van hozzánk valójában 'mindannyiunkban jelen van', s Mária osztozik ebben az Isten közelségben... Teljes életünket mindig rábízzhatjuk erre az Édesanyára, aki nincs távol együnkünkől sem.”⁶⁹

A budapesti Szépművészeti Múzeum *Sziklás Madonnája* hozzánk is közel van, akár naponta is elzarándokolhatunk hozzá, és minden alkalommal át tudjuk élni Leonardo „égi átváltozásait”, azt a mennyei szépséget, amit kompozícióin, tájain és Madonna arcain csak ő tudott megjeleníteni, amiben Szent Bernát csodálatos emelkedettsége biztosan a segítségére volt.

(2022)

JEGYZETEK

- 1 Leonardo életműve a nyugati latin kereszténységben fogant, így e teológiai megközelítéssel juthatunk ahhoz legközelebb. „Ezért egyre kevésbé érezzük hihetőnek azokat az újabb Leonardo-kutatásban ismételt felbukkanó nézeteket, amelyek Leonardót a vallásos közönség igényeivel szemben közömbös, csak az autonóm művészeti problémákat figyelő festőnek mutatják.” Végh János: *Leonardo Sziklás Madonnájának ikonográfiája* – Vigilia 1992/10 Bp. 737
- 2 Péter András: *Újabb Leonardo irodalom – Kettős kötődésben* (Péter András életműve /1903-1944/ Írások a régi és kortárs művészetről – szerk. Prokopp Mária, Tóth Károly) 2014 Bp. Péter András Alapítvány 91
- 3 Tóth Csaba: *A mi Sziklás Madonnánk / Isten és a Világ 2020 Szülőföld Könyvkiadó, Szombathely (77-120)*; Tóth Csaba: *A mi Sziklás Madonnánk 2020 Savaria University Press, Szombathely (526-582)*; Tóth Csaba: *A Pálffy Madonna félév távolából* – id. m. (583- 592); Tóth Csaba: *A Pálffy Madonna felmagasztalása* – id. m. (593-598), Tóth

- Csaba: A mi Sziklás Madonnánk a Trattato tükrében – id. m. (615-632); Tóth Csaba: Leonardo első ismert megbízásáról, a Szent Bernát kápolna oltárképéről (megjelenés alatt)
- 4 A *Háromkirályok imádása* rajzvázlatán és a festményes is Mária ölében tartja kisfiát, nem térdel előtte, és a kis Keresztelő Szent János figurája is hiányzik.
 - 5 Firenze védőszentje – A festményen a kis Keresztelő Szent János annak érdekében, hogy láthassa a gyermek Jézust, (kit Mária alakja eltakar előle) megérinti Mária köntösét, aki erre az érintésre hátrafordul és rátekint Jánosra, kezét védőszárnyként fölé is emeli. Leonardo ezzel a finom dramaturgiával Szent Bernátnak Szűz Máriához fűződő bensőséges kapcsolatára utal. – Végh János fejt ki egy tanulmányában, hogy a *Sziklás Madonna* képen Leonardo hasonló megoldással élt: „... a két gyermek viszonya, amely első pillanatra szemet gyönyörködtető kisgyermek-kedvesség, pompásan eltalált zsáner, valójában súlyos teológiai tartalom hordozója.” – Végh János 738 – „János teveszörből készült ruhát viselt... Akkor Jézus Galileából elment Jánoshoz a Jordán mellé... 'Hagyd ezt mos! Illő, hogy mindent megtegyünk, ami elő van írva.' Erre engedett neki.” (Mt 3. 5-16) A budapesti festmény is első pillantásra ilyen: „... virágokkal teleszórt előtérben gondtalanul játszanak.” – Szentkirályi Miklós: Leonardo da Vinci műhelyének virágai (Gránátalma a szárnyasoltáron) Kairosz Kiadó 2021 Bp. 43
 - 6 „Jézus Krisztus volt az első és egyetlen mennyei virág, melyet Isten a gyönyörűség ezen paradicsomába ültetett.” – Steinitzer Ede: Szűz Mária virágos kertje – Endrényi Lajos Könyvnyomdája 1898 Szeged 7 – A függőleges szárú virág Jézus keresztthalálára, a jobbra hajló pedig János lefejezésére utal.
 - 7 A szikla jelentéstartalma így megegyező a két barátságfüvével.
 - 8 Egy ferde ék alakú áramlást indukál a szem, a néző, a befogadó számára.
 - 9 Itt kell utalni arra, hogy a Szent Domonkoshoz köthető *Rózsafüzér* imádság is Szent Bernát földjéről, Franciaországból ered. – Verebélyi J. Pál: Üdvözlégy Mária – Ecclesia 1983 Bp. 7
 - 10 Időben a két Madonna után a budapesti következik, ha elfogadjuk, hogy az a Szent Bernát oltár megrendelésre készült, így a Madonnaarcok stílisis érisi folyamat jól érzékelhető. A Szépművészeti Múzeum festményének ultraibolya és infravörös felvételeinek összevetésével az arckarakter azonosság a *Mona Lisáig* és a *Szent Anna harmadmagával* festményig kimutatható. – A budapesti festményen a Mária mögötti erdei táj is Bernátra utal: „Az erdőben fogjátok megtalálni azt, amit a könyvekben kerestetek volna.” Friedrich Eberhard: Szent Bernát clairvauxi apát, a tizenkettedik század vezérszellem – Debreceni István könyvnyomdája, 1942 Székesfehérvár 18
 - 11 Ross King: Leonardo és az utolsó vacsora (ford. Makovecz Benjamin) Park Kiadó 2014 Bp. 55 – Időben egybeesett Antonio féltestvére születésével, így az anya gyermekével motívum és a Madonna téma (*Szekfűs Madonna, Benois Madonna*) egyre fontosabbá vált Leonardo számára. – „Az efezusi zsinat (431) meg Máriának a Theotokosz (gör. Isten-szülő) címet, ezzel kezdődött kultikus tisztelete, és ettől vált Krisztus mellett a keresztény művészet fő témájává... A Mária tisztelet a 12. sz. közepétől egyre nagyobb tért hódított, és ez együtt járt a Mária-képek fokozottabb elterjedésével... Az anya és gyermek közti gyengéd szeretetet a bizánci Mária-kép mintájára még bensőségebbnek és megindítóbbnak mutatták.” – Jutta Seibert (szerk.): A keresztény művészet lexikona (ford. Harmathné Szilágyi Anikó) Corvina Kiadó 1986 Bp. 214-215

- 12 „1139-ben történt, hogy a lyoni sz. János templom kanonokjai behozták a templomukba a Szeplőtelen fogantatás ünnepét. A keleti egyház mindig hirdette; de nyugaton mintha feledésbe merült volna s csak ebben az időben elevedett fel... Bernát szemében újszederűnek tűnt fel s ez elég volt neki arra, hogy beleavatkozzék az ügybe.”- Gabriel Meier: Szent Bernát élete (ford. Várkonyi Fidél) Szent István Társulat 1915 Bp. 92 – „Gondoljunk csak azokra a fellendülő Mária kultusz nyomán a középkor derekától mindenki közkincsévé váló teológiai gondolatokra, például Clairvaux-i Szent Bernát aquaeductushasonlatára (Mária közvetíti számunkra a kegyelmet, mint az aquaeductus az életet adó vizet)...” – Végh János 739
- 13 Tóth Csaba: Leonardo első ismert megbízásáról, a Szent Bernát kápolna oltárképéről (megjelenés alatt)
- 14 „Mit keres Mária az emberiség üdvözülésének történetében? Miért volt rá szükség? Miért állította őt Isten az evangélium elejére? Nem lehetett volna megváltás Mária nélkül? Nem lehetett volna az Isten fia emberré anélkül, hogy asszonytól szülessen? Nem jöhetett volna le Krisztus, mint kész férfi a magasságból, ahogy második eljövetelkor jönni fog 'nagy hatalomban és dicsőségben'? Mi indította Istent arra, hogy egy teremtményt, egy asszonyt, egy szüzleányt állítson be a megváltás történetébe?” – Bangha Béla: Mária (Hit és Világnézet) – Magyar Kultúra 1929 Bp. 3 – A budapesti képen az üdvözülés jelképe a Mennyei Jeruzsálem, Mária mögött, a sziklától balra. Ebben az üdvözülésben közvetítő a Boldogságos Szűz Mária.
- 15 Jánosi József: A Mária tisztelet dogmatikája és lélektana – Szent István Társulat 1941 Bp.
- 16 Varga János: Szűz Mária lelke – Korda R-T. Kiadása 1940 Bp. 17 – Nazianzi Szent Gergeley, Ágoston kortársa fogalmazta meg a máig érvényes tételt: „Aki Szűz Máriát Isten anyjaként nem fogadja, elszakad magától az Istentől is.” – Bangha Béla 10
- 17 Liguori Szent Alfonz: Szentséglátogatások és Mária-köszöntők a hónap minden napjára – Szent István Társulat 2004 Bp. 89
- 18 Id. m. 26
- 19 Lángolj és világíts – Válogatás Szent Bernát műveiből (ford. Golenszky Kandid) Ecclesia 1978 Bp. 352
- 20 Id. m. 350 – Érdemes utalni arra is, hogy a szintén Franciaországból (az 1200 körüli Párizsból) származó *Lorettói litánia* egyes sorainak is hasonló a tartalma: „Szentséges Szűz Mária/ Istennek szent Anyja/ Szüzek szent Szüze/ Krisztus szent Anyja/ Egyházunk Anyja/ Isteni kegyelem Anyja/ Tisztaság Anyja/ Szeplőtelen Szűzanya/ Sérelem nélkül való Anya/ Szűz virág szent Anyja/ Szeretetre méltó Anya/ Csodálatos Anya/ Jótanács Anyja/ Teremtőnk Anyja/ Üdvözítőnk Anyja/ Nagyokosságú Szűz/ Tisztelendő Szűz/ Dicsérendő Szűz/ Nagyhatalmú Szűz/ Irgalmas Szűz/ Hűséges Szűz/ Igazság tükre/ Bölcsesség széke/ Örömiünk oka/ Lelki edény.../ Frigynek szent szekrénye/ Mennyeszék ajtaja.../ Betegek gyógyítója/ Bűnösök oltalma/ Szomorúak vigasztalója/ Keresztények segítségé/ Angyalok Királynéja/ Pátriárkák Királynéja/ Próféta Királynéja/ Apostolok Királynéja, Vértanúk Királynéja/ Hitvallók Királynéja/ Szüzek Királynéja/ Mindenszentelek Királynéja/ Áteredő bűn nélkül fogantatott Királyné/ Szentolvasó Királynéja/ Menynyekbe fölvetett Királyné”. Leonardo idejében már nyilvánosan imádkoztak Loretóban. – <http://lexikon.katolikus.hu/L/lorett%C3%B3i%20lit%C3%A1nia.html> – Talán nem véletlen, hogy a katolikus *Hozsanna* énekeskönyv minden kiadásában a Lorettói litániát Szent Bernát Szűz Máriához szóló imája követi.

- 21 Id. m. 354 Másutt Bernát ezt írja: „*Az édesanya messze kitarja karját feléd, a Mindenható irgalmas szíve nyitva áll előtted.*” (Lángolj és világíts 137)
- 22 Id. m. 355
- 23 Id. m. 356
- 24 Id. m. 358 – A budapesti festményen háttérben két város is látható, a földi és a mennyei Jeruzsálem. „Az arany háttérrel ugyanakkor felváltja a virágos táj (Paradicsom) vagy város (Mennyei Jeruzsálem).” – Jutta Seibert: A keresztény művészet lexikona, 216 – „A Bibliában a város – különös tekintettel Jeruzsálem városára – az Egyház jelképe, a mennyei Egyházat pedig városként, az Új Jeruzsálemként mutatja be.... A Szentírásban és mindegyik előtt a patrisztikus hagyományban az Egyház városként jelenik meg.” Athanasius Schneider: *Christus Vincit* (ford. Sallai Gábor) Jel Kiadó 2022 Bp. 279.
- 25 U.i.
- 26 Id. m. 9
- 27 Friedrich Eberhard 57
- 28 Id. m. 58 – Az előbbi forrás, és az irgalmasság hegye Mária mögött. A forrás visszatérő metafora Bernátnál: „A szeretet minden bizonnyal életforrás.” (Lángolj és világíts 106) „A templomban vagy templomépület előtt megjelenő Mária Krisztus egyházát testesíti meg... Máriát, mint az üdvösség, az élet forrását jeleníti meg.” Jutta Seibert: A keresztény művészet lexikona 214-215
- 29 Liguori Szent Alfonz 33-34 – Mária, mint Isten temploma, virágos kert, Paradicsomkert, élő forrás (élet vize/aquaeductus), motívumként mind jelen vannak a Szépművészeti Múzeum festményén. A Mária mögötti sziklából ered valahol a forrás (Mária takarásában), majd az orrcsont tájékán kis kanyarulatot vesz, és ismét eltűnik Mária mögött, hogy majd Mária jobb felső karja mögött lássuk csordogálni a gyöngykavicsos medrében, végül alább visszakanyarodva ismét eltűnik Mária mögött, hogy aztán a kis Keresztelő János alakja mögött eltűnjön a képből.
- 30 Friedrich Eberhard 58-59
- 31 Gabriel Meier 87-88
- 32 Friedrich Eberhard 59
- 33 Éber László: *Művészettörténeti olvasókönyv* – Singer és Wolfner kiadása 1909 Bp. 45
- 34 Liguori Szent Alfonz 115
- 35 Assisi Szent Ferenc iratai – A Szűz Máriáról nevezett Ferences rendtartomány kiadása 1929 Bp. (ford. P. Takács Ince) 169
- 36 Varga János 26
- 37 Szent Bonaventúra: *Életem Krisztus /Kisebb művek* (ford. Dám Vince) Magyar Barát 1944 Bp. 83
- 38 Liguori Szent Alfonz 115
- 39 Bangha Béla 10
- 40 „Ó, de szerencsések, kik őt színről-színre látják! Isten bírása után a legnagyobb boldogság az ő látása.” – Az idézet a Magyarországon is járt Boldog Temesvári Pelbárt ferences rendi szerzetestől való – Varga János 26 – A firenzei reneszánsz Európában először a magyar királyság területén terjedt el.
- 41 Végh János 741
- 42 Kempis Tamás: *Mária követése* (ford. Paulik Péter, Diós István) Szent István Társulat 2007 Bp. 26

- 43 Id. m. 27 – Itt már csak párhuzamosságról beszélhetünk, Leonardo valószínű nem olvasta Kempis Tamást.
- 44 Id. m. 32-33 – A „térjetelek meg és jöjjetek, tartsatok bűnbánatot” Keresztelő Szent Jánosra utal.
- 45 Id. m. 35-36
- 46 Id. m. 38 – Leonardo szinte szerzetesi önmegtartóztató életet élt.
- 47 Id. m. 39-40
- 48 Id. m. 69-70
- 49 Borsos Miklós írta fel Gulácsy síremlékére „Giotto jó utódja”.
- 50 Liguori Szent Alfonz vezérkönyve (szerk. Nogáll János) 1900 Nagyvárád 31-32
- 51 Liguori Szent Alfonz: Szentséglátogatások és Mária-köszöntők a hónap minden napjára 18,15,30
- 52 John Henry Newman: Istentől-Istenig (ford. Salacz Gábor) Szent István Társulat 1977 Bp. 319-325
- 53 Sokan ma is mindennap elmondják a következő imát: „Most segíts meg, Mária, ó irgalmas Szűzanya. Keservét a bűn-bajnak eloszlatni van hatalmad. Hol már ember nem segíthet, a Te erőd nem törik meg. Hő imáit gyermekidnek, nem, Te soha nem vetted meg. Hol a szükség kínja nagy, mutasd meg, hogy anya vagy! Most segíts meg Mária, ó irgalmas Szűzanya” – A Szépművészeti Múzeum festménye valójában ezt az irgalmas Szűzet ábrázolja („*mutasd meg, hogy anya vagy*”), ennek a röpmának, és a Hozsannában is szereplő Szent Bernát imának együttes terjesztésére a reprodukciója igazán alkalmas.
- 54 Pio atya imafüzet – Szent Maximilian Lap és Könyvkiadó 1998 Miskolc 28
- 55 Pio Atya: A Szent fény (ford. Szeles Ágnes) Lazi Kft. kiadása 2021. 143
- 56 U.i. 145-146
- 57 Hans Urs von Balthasar: Ha nem leszel olyanok, mint ez a gyermek – Paulus Hungarus/Kairosz (ford. Bodor Mária Anna)
- 58 Hans Urs von Balthasar: Ha nem leszel olyanok, mint ez a gyermek 37-38 – Jánosi József Mózes égő csipkebokor előtti „leborulását” is előképnek hozza fel a gyermeke előtt térdeplő Mária kapcsán – id. m. 65
- 59 Id. m. 78-79 – Mária a mögötte lévő sziklával az „Egyház anyjaként” (Mater Ecclesia) jelenik meg a budapesti festményen, a sziklában a „betlehemi barlang”, a távolban a „magasságos Jeruzsálem” (ami szintén az Egyház – lásd 24. lábjegyzet) és végül „a szikla mögötti mélységben folyó völgy látható...” (Szentkirályi Miklós id. m. 43), ami talán Jordán völgye.
- 60 Id. m. 79
- 61 Id. m. 83 – A festményen a régi hit (Ószövetség) személye keresztelő Szent János, az új hité (Újszövetség) a gyermek Jézus.
- 62 U.i. – Mária azzal, hogy letérdel a gyermekek közé, azonosul is gyermekiségükkel.
- 63 Id. m. 85 – Ezt a gyermekséget fejezi ki a két gyermek közti metakommunikáció.
- 64 Id. m.17, 19 – Leonardónak anyjához, Caterinához fűződő életre-szóló szoros kötődése közismert. Kutatók egy része a Mona Lisa arcvonásaiban is Caterina arcvonásait vélék felfedezni. A budapesti festmény infravörös reflektorgráfiáján mintha profilból látnánk a későbbi Mona Lisa arcát, csak fiatalabb változatban.
- 65 Id. m. 33
- 66 Id. m. 86 – Ahogy József Attilánál is, az elvesztett anya (mama) óriássá nő a versben (műben), úgy ezt látjuk a Szépművészeti Múzeum festményén is, a 14 éves Mária (akiben

Leonardo édesanyját idézi meg) 30 és 40 év közötti érett asszony, szinte óriás a képen, mint egy ősidőkből itt maradt Földanya, Magma mater.

- 67 XVI. Benedek pápának egy játékmackó volt az ágyába, hogy lefekvéskor ez emlékeztesse mindig Jézus szavaira „hogya nem leszek olyanok, mint e gyermekek, nem mentek be az Isten országába.” (Mt 18,3)
- 68 XVI. Benedek pápát Athanasius Schneider idézi könyvében. *Christus Vincit* (ford. Sallai Gábor) 2022 Jel Könyvkiadó Bp. 123
- 69 XVI. Benedek pápa gondolatai/Meghívó egy imára (ford. Wurdits Erzsébet) – J LX Kiadó Bp. 72-73 – Benedek pápa szavai összecsengene Kréti Szent Andráséval: „Amíg a földön éltél, a világnak csak kis részével tudtál törődni; de miután fölmagasztaltattál az egek fölé, az egész világ úgy tekint rád, mint minden nemzet közös kiengesztelője.” – Liguori Szent Alfonz 50

Ars Sacra